

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

КОСАРЕВА І. П.

кандидат економічних наук

БОНДАРЕНКО Н. В.

кандидат економічних наук

САРМАТИЦЬКА Н. В.

Харків

Розвиток ринкових відносин сприяє певним змінам у системі грошових розрахунків між підприємствами. Грошові розрахунки можуть набирати як готівкової, так і безготівкової форми, останнім, як правило, віддають перевагу. Це пояснюється тим, що за використання безготівкових розрахунків досягають значної економії витрат на їх здійснення. Широкому застосуванню безготівкових розрахунків сприяють банківські установи, у безготівковій формі розрахунків також зацікавлена й держава – використання безготівкових розрахунків зменшує потребу в обороті грошових знаків держави. Крім того, при безготівкових розрахунках грошова маса акумулюється в банках, і створюються умови для контролю за їх цільовим використанням.

У виробничій діяльності підприємства існують вхідні і вихідні грошові потоки. При рівності цих потоків підприємство знаходиться в стані фінансової рівноваги, проте, на практиці, у кожний момент часу зустрічні потоки ніколи не рівні [1, с. 24].

Отже, навіть при чіткому дотриманні платіжного календаря утворюється дебіторська та кредиторська заборгованості, розміри якої особливо значні у відносинах із засновниками, інвесторами, позикодавцями та позичальниками. Дефіцит грошових коштів спричиняє затримку оплати праці найманих працівників, зниження ліквідності активів, збільшення тривалості виробничого циклу через порушення у постачанні матеріальних ресурсів.

Схему фінансової рівноваги можна представити у вигляді, зображеному на *рис. 1*.

Для здійснення будь-якої господарської операції підприємство виконує розрахунки з іншими суб'єктами діяльності, як в готівковій та і безготівковій формах. У розвинутих країнах готівка становить незначну частину грошової маси: 5 – 7%. У нашій країні, за даними

НБУ, станом на 31 жовтня 2011 року готівковий оборот займає близько 27% усього грошового обороту (*рис. 2*).

Сучасний стан розвитку економіки України потребує постійної уваги до банківської системи, яка є однією з головних її структур та основним чинником економічного зростання. Адже через банківську систему здійснюється процес акумуляції фінансових ресурсів суспільства і забезпечується їх найефективніше використання. Станом на 01.01.2011 року 176 банківських установ обслуговують понад 127,6 млн клієнтів – юридичних і фізичних осіб (резидентів та нерезидентів), які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки, з них: 125,6 млн – фізичні особи; 2 млн – суб'єкти господарювання, у тому числі 17,6 тис. – небанківські фінансові установи; 6 тис. – бюджетні установи [5].

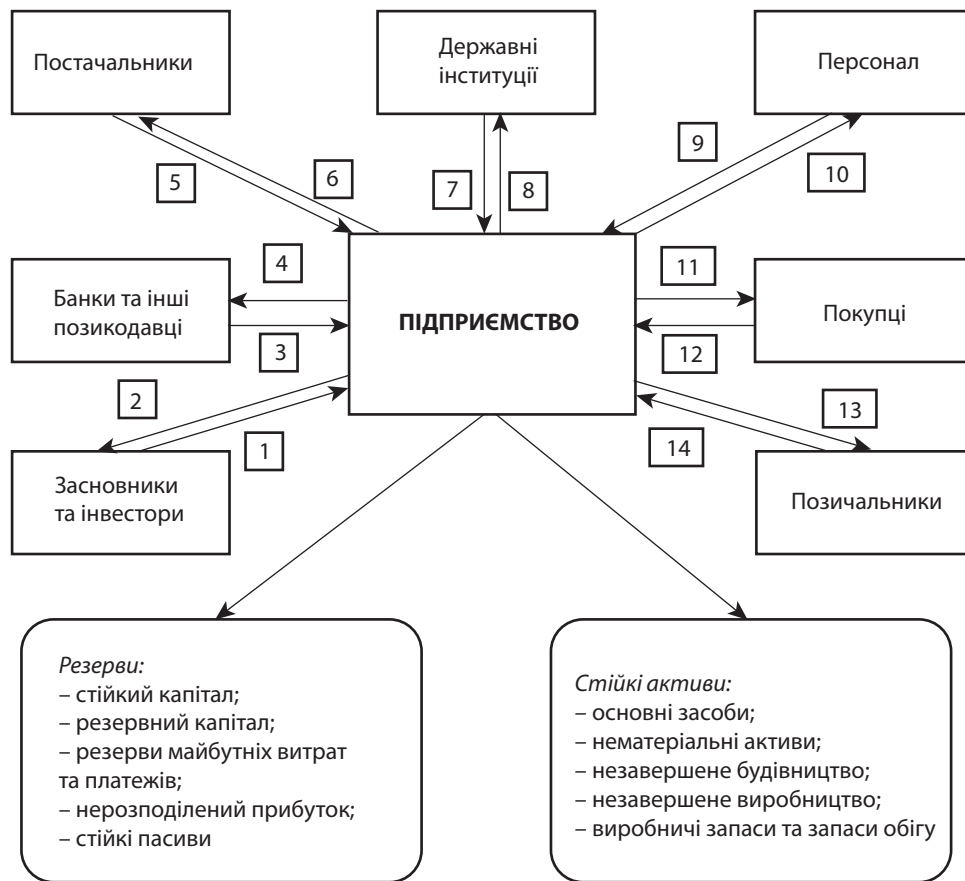
Останніми роками зростає тенденція щодо збільшення кількості клієнтів банків, які відкрили поточні та вкладні (депозитні) рахунки. За 2010 р. кількість клієнтів, яка обслуговується в банках, збільшилась майже на 0,4 млн (*рис. 3*).

Із загальної кількості 65,4% складають поточні рахунки клієнтів, депозитні рахунки – 34,6%. Упродовж 2010 р. кількість клієнтів, які обслуговуються в банках, зростала переважно за рахунок клієнтів – фізичних осіб. Основну частину клієнтської бази формує населення – частка рахунків фізичних осіб складає 97,8%.

За рейтинговою оцінкою банків в Україні перше місце за питомою вагою депозитних вкладів від загальної їх суми посідає Приватбанк – 25,19%. Сума депозитів в Приватбанку складає 68054,86 млн грн. Друге місце в рейтингу займає Ощадбанк, який має 8,88%, або 24 млрд грн від всіх депозитів. Аутсайдерами в цьому рейтингу є банки, питома вага яких менша за 0,01%. Сума депозитів в цих банках складає мінімальне значення.

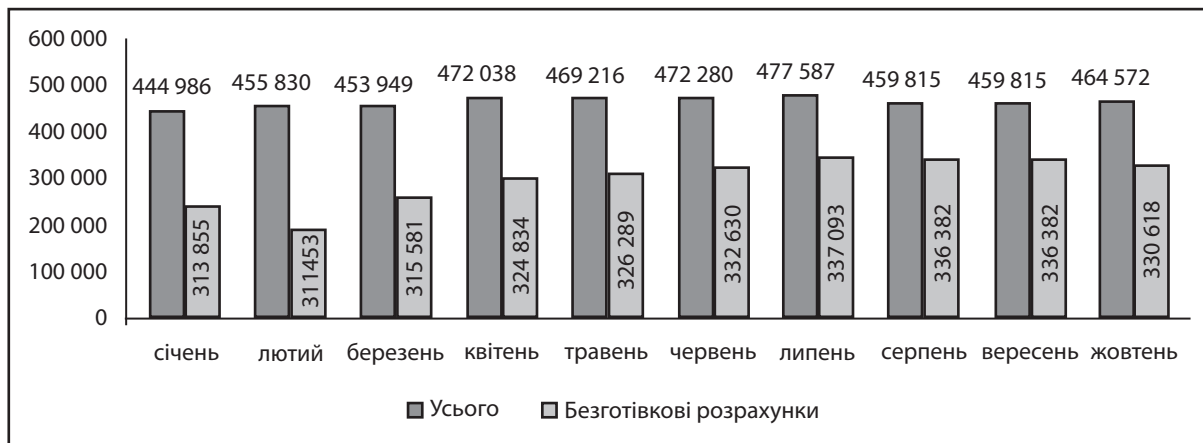
Офіційний рейтинг банків України представлений в *табл. 1*.

З наведених даних (*табл. 1*) в Україні налічується 176 банків, або можна сказати, що кількість банків на кожний 1 млн населення, враховуючи все населення, складає 4 банки. Тоді як у Франції, де проживає понад 65,4 млн людей, а банків налічується 70 (*табл. 2*). Тобто на обслуговуванні 1 млн населення нараховується близько 1 банку.

Рис. 1. Схема грошових потоків підприємства

- 1 – внески засновників, цільове фінансування і надходження від інших інвесторів;
- 2 – дивіденди засновників, доходи інших інвесторів;
- 3 – кредити й інші позики;
- 4 – погашення кредитів, позик і відсотків по них;
- 5 – купівля товарів, робіт, послуг;
- 6 – виробничі, комерційні й інші витрати;
- 7 – бюджетні субвенції, страхові виплати й інші платежі;
- 8 – обов'язкові платежі в бюджет, позабюджетні фонди по соціальному страхуванню і забезпеченню і т. д.;
- 9 – виробнича діяльність персоналу;
- 10 – оплата праці;
- 11 – готова продукція і товари для перепродажу, реалізовані основні й оборотні фонди;
- 12 – виторг від реалізації продукції, робіт, послуг, результати від іншої реалізації;
- 13 – повернення довгострокових і короткострокових фінансових вкладень і нарахованих доходів по них;
- 14 – довгострокові і короткострокові фінансові вкладення.

Рис. 2. Частка безготівкових розрахунків у платіжному обороті держави за січень – жовтень 2011 р. в Україні [4]

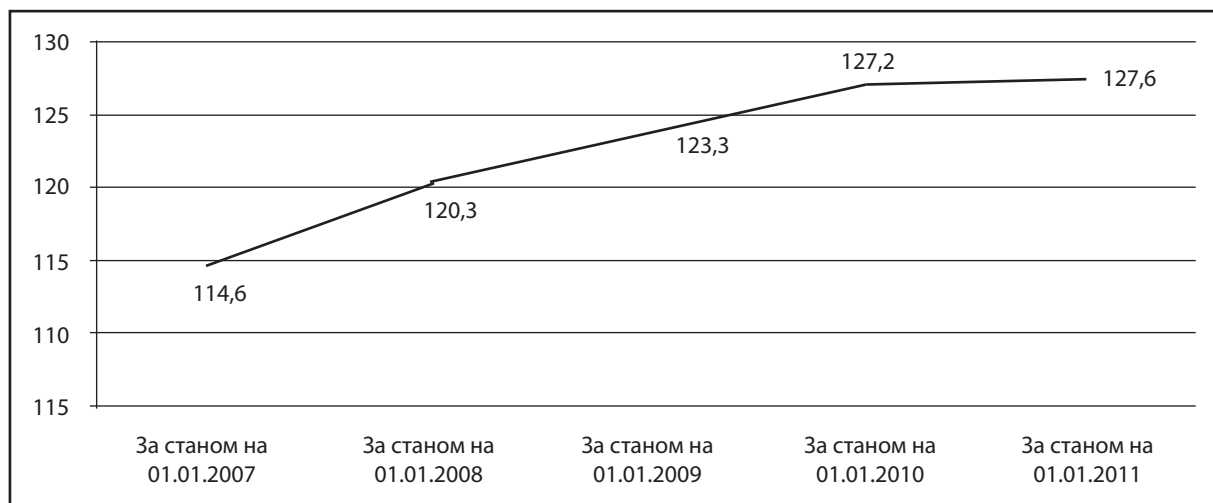

Рис. 3. Кількість клієнтів-суб'єктів господарювання та фізичних осіб, які відкрили у банках поточні та депозитні рахунки

Таблиця 1

Офіційний рейтинг банків України [3]

№ п/п у рейтингу	Найменування банку	Сума депозитів (млн грн)	Питома вага (%)	Частка в зобов'язаннях (%)
1	Приватбанк	68 054,86	25,19	54,41
2	Ощадбанк	24 003,76	8,88	41,52
3	Укрексімбанк	13 084,06	4,84	23,61
4	Укрсоцбанк	10 119,59	3,75	30,61
5	Промінвестбанк	9 563,91	3,54	31,14
6	Перший Український Міжнародний Банк (ПУМБ)	8 265,20	3,06	31,52
7	Дельта Банк	7 297,36	2,7	41,91
8	Брокбізнесбанк	7 075,81	2,62	41,61
9	Фінанси і Кредит	6 971,69	2,58	35,14
10	Альфа-Банк	5 634,81	2,09	24,5
11	Форум	5 588,30	2,07	52,62
12	Кредитпромбанк	5 217,13	1,93	42,98
13	Південний	4 266,91	1,58	47,44
14	Укргазбанк	4 191,08	1,55	31,74
15	Ви Ей Би Банк (VAB Bank)	4 144,17	1,53	50,72
16	ОЩАДБАНК РОСІЇ	3 912,17	1,45	28,22
17	Надра	3 139,34	1,16	12,25
18	Кредит Днепр	3 123,99	1,16	47,44
19	Хрещатик	2 895,14	1,07	42,98
126	Траст	16,82	0,01	8,67
127	КласикБанк	16,82	0,01	8,67
12	Велес	10,06	0,00	14,00
129	Унікомбанк	8,47	0,00	11,79
130	Радабанк	8,11	0,00	44,76

Таблиця 2

Кількість банків на 1 млн осіб у різних країнах

Країна	Кількість банків	Населення, млн осіб	Кількість банків на 1 млн осіб
Україна	176	45,8	4
Німеччина	230	81,8	3
Іспанія	118	46,1	3
Франція	70	65,4	1

На сьогоднішній день, наприклад, у США проводиться політика скорочення кількості банківських установ. За 2010 рік у США завдяки фінансовим регулятором було закрито 123 банки, а за весь 2009 рік – 140 банків. Банкрутство цих банків у 2010 році коштувало Федеральній корпорації зі страхування вкладів близько 21 млрд дол. США.

За сучасних економічних умов Україна також може втратити частину банків. Тому цю проблему можна вирішити, наприклад, злиттям певної кількості банків, де сума депозитів складає менше 2% ринку. Кількість таких банків в Україні достатньо велика.

При цьому кількість банків в Україні, де проживає 46 мільйонів чоловік, майже в 4 рази перевищує їх кількість у 36-мільйонній Польщі. Окрім того, у Польщі 90% банківського капіталу контролюють міжнародні фінансові інституції, в той час як в Україні цей показник становить близько 50%. Також можна зауважити, що з розрахунку на 100 тисяч населення в Україні банків більше, ніж в США в 6 разів. Завдяки наведеним даним та певним розрахункам можна припустити, що в Україні може бути достатньо 20 – 50 банків, що складе 11 – 30% від загальної кількості банків на сьогодні. Виходячи з цього можна зробити висновок, що необхідно зменшувати кількість банків на території України. Але треба зазначити, що ліквідація цих установ призведе до великих витрат Фонду гарантування вкладів, що негативно позначиться на платіжній системі країни.

Тому процес злиття повинен бути розтягнутий в часі, до нього необхідно залучати самі банки, потрібне відповідне законодавство.

Основний мотив злиття банківських установ – конкурентне середовище, зокрема, зміни, які необхідно внести у технології та в процес функціонування банків. Конкуренція вимагає активного пошуку нових інвестиційних можливостей, ефективного використання всіх ресурсів, визначення стратегії протидії конкурентам. Проте, об'єднуватися можуть не тільки комерційні банки один з одним, а й комерційні банки зі страховими компаніями, недержавними пенсійними фондами, які акумулюють велику кількість грошових коштів населення. Тому вивчення питань, які можуть виникнути при злитті банків із пенсійними фондами і страховими компаніями є актуальним для визначення необхідності регулювання сфери діяльності, впровадження адекватного нагляду та регулювання, а також сприяння подальшому розвитку фінансового сектора України.

Злиття банків може мати як зовнішні так і внутрішні інвестиційні переваги. У наукових дослідженнях виділяють такі цілі, які намагаються досягти банки, що приймають рішення про злиття:

- ✦ посилення власної конкурентної позиції на ринку та усунення конкурентів;
- ✦ підвищення перешкоди для входження на ринок або сегмент ринку для інших потенційних учасників;
- ✦ підвищення ефективності розміщення вільних коштів;
- ✦ використання існуючих управлінських систем;
- ✦ диверсифікація ризиків;
- ✦ зниження інформаційних і маркетингових витрат.

При цьому об'єднання досягають так званого ефекту «синергії» – додаткової вигоди від злиття їх ресурсів. Також слід зауважити, що поряд з ефектом «синергії» можуть виникнути і додаткові витрати, пов'язані із необхідністю уніфікації банків, поєднання внутрішніх технологій. Таким чином, при вирішенні питання щодо злиття банків необхідно оцінити фактори, які впливають на зменшення або збільшення витрат (табл. 3).

Таблиця 3

Позитивні та негативні фактори злиття банків

Позитивні фактори	Негативні фактори
1. Збільшення прибутку	1. Витрати на придбання
2. Економія на податках	2. Зміна керівництва
3. Економія на спільних витратах	3. Витрати на уніфікацію технологій
4. Посилення позиції на ринку	
5. Поліпшення маркетингу	
6. Оптимізація управлінської структури	

Окрім того, слід відмітити певні переваги, які є специфічними для злиття банків, страхових компаній та пенсійних фондів, а саме [2, с. 215]:

1. Подібність технологій управління активами та методів оцінки ризиків.
2. Можливість об'єднання персоналу і технічних засобів, які використовуються для управління та оцінки ризиків.
3. Зменшення трансакційних витрат по всьому циклу руху коштів від їх залучення до розміщення.
4. Диверсифікація фінансових ризиків.
5. Для банків перевагою є залучення стабільних довгострокових ресурсів.
6. Для пенсійних фондів перевагою є можливість покращення якості та ефективності управління ресурсами і притаманними їм ризиками.

У цьому контексті створення фінансових об'єднань банків є своєрідною формою поліпшення управління ліквідністю, оскільки об'єднана фінансова структура отримує змогу диверсифікувати як залучені кошти, так і розміщені ресурси за строками, галузями, більш ефективно управляти коштами, що залучаються і розміщуються.

Окрім того, різним сферам фінансових послуг притаманні неоднакові ризики, а діяльність в декількох секторах фінансового ринку одночасно, зменшує сумарний ризик для такої структури. Об'єднана фінансова установа з урахуванням спільних інтересів є найбільш прийнятною в Україні, оскільки за допомогою цього методу зменшиться кількість банків із малим власним капіталом.

Одним з найбільших злиттів в Україні за останні 5 років є «Райффайзен банк Аваль». Акціонерний поштово-пенсійний банк «Аваль» змінив юридичну назву на Відкрите акціонерне товариство «Райффайзен Банк Аваль» (скорочена назва – Райффайзен Банк Аваль).

Фінансові звіти «Райффайзен банк Аваль» на початок 2007 та 2011 років, для порівняння до і після злиття банків їх діяльності (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика банку «Райффайзен банк Аваль» [6]

Показники	Станом на 1 січня 2007 р.	Станом на 1 січня 2011 р.
Клієнтська база (тис. осіб), у тому числі:		
юридичних осіб	4 992	5 440
фізичних осіб	259	211,5
Статутний капітал банку (тис. грн)	4 732	5228, 8
Чисті активи (тис. грн)	2 279 935	6 036 081
	44 526 539	55 101 543

Надходження національної готівкової валюти за 2006 рік склали 90 518 788 тис. грн, видатки 76 205 535 тис. грн. А вже за 2010 рік надходження дорівнювали 111 677 268 тис. грн, видатки 86 830 526 тис. грн.

Залишок готівкових коштів в касах банку на 1 січня 2007 року склав 1 066 786 тис. грн. у гривневому еквіваленті, а на 1 січня 2011 року вже був – 2 500 086 тис. грн у гривневому еквіваленті.

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що «Райффайзен банк Аваль» покращив своє фінансове становище завдяки об'єднанню. Клієнтська база зросла на 8,9%, насамперед завдяки збільшенню клієнтів з боку населення. Отже, можна сказати, що навіть в умовах кризи, банк за 5 років не зазнав великих втрат в клієнтській базі. Статутний капітал зріс майже у 2,5 разів. У цілому діяльність банку має позитивні тенденції.

А обривільне злиття та поглинання сильними банками слабших конкурентів є необхідною передумовою зміцнення банківської системи України. Найоптимальнішим варіантом для українських банків є злиття банків із різних регіонів із урахуванням спільних інтересів, що дозволить із найменшим опором підвищити рівень концентрації банківського капіталу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Крушельницькій О. Н. Грошові потоки як об'єкт управління на підприємстві // Персонал.– 2007.– спецвипуск.– С. 23 – 25.
2. Куриленко Т. П. Фінансовий ринок: навчальний посібник для дистанц. навчання / Т. П. Куриленко.– К.: Університет «Україна», 2007.– 324 с.
3. Офіційний рейтинг банків України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://banker.ua/officialrating/physicalperson/suma/09/2011/4/>
4. Статистичний бюлетень НБУ.– [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf>
5. Функціонування рахунків клієнтів банків [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www1.bank.gov.ua/PL_syst/index.htm
6. <http://www.aval.ua/press/news/?id=39929> (Банк «Аваль» змінив назву на Райффайзен Банк Аваль – електронний ресурс: режим доступу)